

Lumea într-o replică

ȘTEFAN IUREȘ

„Cu-aceeași cinste-ntîmpini obrazul viu, și-o mască?“

(Molière: „Tartuffe“)

Orice operă literară fiind mai mult sau mai puțin eliptică, orice receptor al operei are latitudinea să unească, printr-o linie personală, contururile „punctate“; după cum, liniile trasate ferm în operă el este liber să le prelungească oricît, dincolo de cadrul propus. Actul participării estetice se înscrie, astfel, ca test benevol pentru acuitatea percepției, exercițiu al imaginației, balans individual între probabil și posibil, elaborare de variante într-un joc combinatoriu etc.

De unde vine monsieur Tartuffe? Cine a fost monsieur Tartuffe și cu ce s-a îndeletnicit monsieur Tartuffe, înaintea primei bătăi de gong? Se știe că Molière ambiționase să-l aducă direct de la amvon: era vorba, inițial, de un prelat, o (prea înaltă) față bisericască. Personajul, așa cum apărea la acea unică reprezentare — Versailles, 1664 — purta sutană și își savura, în final, izbînda, izgonirea lui Orgon din propria-i casă nefiind revocată. Dar versiunea aceea, atacată cu teribilă violență de Conjurația bigoților, a dispărut. În versiunea jucată și publicată în 1669, Orgon și-a adus în casă „un calic“; raporturile dintre filantrop și protejat sînt clar evidențiate pînă și în rimă, cînd cel dinții aruncă în obrazul celui de-al doilea cuvintele:

„Mais t'es-tu souvenu que ma main charitable, Ingrat, t'a retiré d'un état misérable?“

În schimb, pre-istoria personajului rămîne, voit, obscură. Propășirea domnului Tartuffe fusese barată de un mic cataclism? Și, dacă da, care anume? Ipotezele se înalță în jeturi subțiri, propulsate din contextul epocii ca din bazinul lor comun, se încrucășează, compunînd un fel de dantelă, apoi read, pe rînd, clipocind. Va fi fost Tartuffe, pînă cînd nu i-a mai priit, mîna stîngă a lui Nicolas Fouquet, suprintendentul finanțelor, pentru care a strîns o avere nemaipomenită, adevărată sfidare la adresa tînărului și încă nefalnicului rege? Ori va fi slujit Tartuffe ca element de legătură pentru itele trase de exilații Stuart, Charles și James, opoșiți la curtea

vărului Bourbon, în așteptarea zilei cînd o Anglie ostenită de puritanism avea să-i recheme peste Canalul Minecii? Ori va fi fost un agent secret al Vaticanului, antrenat, ca atare, în combinațiile pontifului Alexandru al VII-lea, pentru menținerea de mult contestatului drept papal de amestec în treburile regatului Franței? Ori, poate... Nu, dovezi nu există, speculațiile n-au suport. Sigur e că ofițerul-mesager al coroanei, venit să descurce finalul comediei (prost, după părerea lui Stanislavski), declară că trecutul lui Tartuffe ar umple tomuri întregi de istorii întunecate. Ce fel de istorii? Poate, un rol în Frondă? Nu obținem nici un detaliu. Trecutul protagonistului stă în umbra formulei de condamnare, pe cît de aspră, pe atît de lăconică. Sub numele cucernicului Tartuffe se ascunde de rigorile legii un ins vestit pentru perfidie, șarlatanie („un fourbe renommé“). Schimbîndu-și identitatea, dar — normal! — păstrîndu-și năravurile, impostorul n-a făcut decît să continue, sub acoperișul casei lui Orgon, activitatea malefică desfășurată anterior în detrimentul statului. Noroc că o înaltă vîgilență regală curmă această primejdioasă carieră, cel de-al 14-lea Ludovic fiind adevăratul *Deus ex machina* al secolului său literar.

Ne interesează, însă, în piesă, ca și în afara piesei, cei ce au descoperit impostura mai bine decît regele, în ori ce caz, încă înaintea regelui. Departe de a deține poziția supremă în regat, acești „pozitivi“ nu posedă decît noblețea bunului-sînt. Sînt niște tineri nerăbdători să iubească; este o subreție descurcăreță, cu verb sfichiuitor, cu voluptatea risului, autentică străbunică a lui Figaro; mai este un cumnat al stăpînului casei, rudă des auzită, dar rar ascultată. Forțele lor se unesc. Așadar, setea de viață (Damis, Mariane, Valère), nevoia de naturalețe (Dorine), credința tolerantă (Cléante) intră în coaliție pentru a dezlipi masca solid încheiată pe fața intrusului. Primejdia mortală a tartuffismului le-a ascuțit privirea. Fanatismul în acțiune i-a obligat, ca o condiție a supraviețuirii, la luciditate. Vădita orbire intelectuală a lui Orgon nu-i

amuză, ci îi sperie. Se silește, decî, să vadă ei și pentru dînsul. Ce se ascunde sub aparențele regizate? Atenție la incongruențe! Cléante a băgat de seamă că bigotul protejat își potrivește orarul rugăciunilor exclusiv după programul vizitelor protectorului la strana bisericii. Cléante semnalează; lui Orgon, faptul i se pare irelevant. Dorine a surprins strașnica lăcomie a piosului admirat pentru pretinsa-i asceză; singur, schivnicul înfulecă la potîrnichi ca un gănauf de rînd. Dorine semnalează. „Ei, bietul om“, replică Orgon. Tînărul Damis a fost martor la o alunecare lumească mai gravă, sfidare a unei dintre cele zece porunci: falsul cucernic rîvnește la nevasta altuia, iar acest altul e însuși binefăcătorul său. Și tînărul Damis semnalează. Dar, încă o dată, binefăcătorul Orgon preferă să dea crezare acuzatului („ah, frate drag !... „o, față sfîntă !“), nu acuzatorului („taci, blestematul !... „taci, secătură !“ etc.

Pocherist fără s-o știe, Tartuffe joacă tare. Ipocrizia sa frizează geniul, atunci cînd, în fața lui Orgon, acceptă pentru sine termenul de ipocrit din rechizitoriul întocmit de Damis; își permite doar niște ghilimele atît de fine, încît Orgon, amețit, să ia drept smerenie creștină ceea ce nu-i, de fapt, decît recunoaștere cinică. Zice Tartuffe : „Ah, lasă-l să vorbească; nu-l certî pe drept, îți spun : / Mai bine-ai face, cîte ți-a spus, să iei drept bun. / De ce mi-ai ține partea, chiar faptelor în ciudă ? / La urmă, știi ce poate un îns ca mine, o iudă ? *) / Să mi te-ncrezi tu, frate, pe chip și pe veșmint / Și-n pripă să mă judeci mai bun decît nu sînt ? / Nu, nu ; te-nșeli asupra-mi, îți faci păreri deșarte. / Așa virtuți departe de mine, vai, departe ! / Mă ține toată lumea om bun la Dumnezeu. / Dar, drept vorbind, nimica nu e de capul meu.“ Mintosul Tartuffe l-a studiat temeinic pe credulul Orgon. La masa vorbelor mari, cacialmaua este enormă. Copleșit, păcălîtit își dezmoștenește fiul și își incredințează avuții în mîinile fățarnicului. Ceasul adevărului bate mai tîrziu. Orgon ia cunoștință de adevăr stînd, incomod, sub masă. Morala : numai proba, numai verificarea, numai controlul pot ruina credulul moral de care se bucură samsarul divinității.

După ce cortina cade, după ce veacul al 17-lea se consumă, lăsînd loc următoarelor, mai puțin impregnate de spirit religios, unde să fie Tartuffe ? Putem presupune că, asistînd matusalemic la defilarea generațiilor, monsieur T. are grijă să evolueze... vestimentar. În pas cu moda, la timpul potrivit, un tricorn va veni să înlocuiască pălăria cu boruri largi și penaj bogat : mai tîrziu, tricornul va fi schimbat de tîlîndru : căruia i se va substitui, apoi, melonul ; căruia, odată, îi va fi preferată canotiera ; căreia... Dar ce contează ? ! Mereu descoperit în semn de solemnă cinstire a ceva sfînt, creștetul lui monsieur T. va tot ascunde un cuget unde are loc îngînarea batjocoritoare a celor sfînte. Rămînînd, în realitate, egală cu sine, fățarni-

cia minjeste mereu un alt tîmăr al purității. Pe vremea lui Molière, cuvîntul întinat zilnic de buzele minciunii evlavioase era Cerul. De 16 ori, Tartuffe, în piesă, pronunță LE CIEL, și anume, de 14 ori cu emfază pioasă, de două ori (numai) cu strîmbătura vizibilă : la asaltarea ultimă — a Elmirei. Pe urmă au mai domnit doi Ludovici, au trecut o sută douăzeci de ani, cuvîntul ce înălța sufletele suna altfel : CITOYEN. Oare de cîte ori, în mîini cu tricornul împodobit cu cocardă, Tartuffe se va fi referit, onctuos, la calitatea sa cetățenească, tartuffiînd-o ? **) Și, de cîte alte ori, o va fi terfelit pe șleau, la o adică, adaptînd împrejurărilor propria sa formulă, ajunsă celebră : „E cîte-o desflătare oprită, nu te-nșeli, / Dar se mai fac cu cerul și unele-nvoieli“...

În lumea contemporană nouă, credința fundamentală se fixează, cu o densitate crescîndă, asupra luptei solidare a oamenilor, cale unică pentru obținerea fericirii pe pămînt, un pămînt transformabil ; dacă toți pun umărul, căminul poate fi cald pentru toți.

Și Tartuffe ? El începe, automat, să mi-meze această credință fundamentală. În încercările sale, el aduce aplombul, abilitatea, măiestria, dobîndite prin exercițiul atîtor metamorfoze succesive. Surpriză : pentru prima dată, în multiseculara sa carieră, masca se desprinde aproape numaidecît, topită parcă. Mătinile nu mai ajută, oftatul din rărunchi nu mai rentează, sărutarea zgomoasă a icoanelor sau izbirea pieptului cu pumnul nu mai traduce căința. Trebuie învățat alt limbaj, al faptelor ; acțiunile resping fardul ; nici o declarație de principiu nu mai poate concura cu actul ce esențializează obiectiv principiul. Iată, în fine, osînda meritată de Tartuffe, cu desăvîrșire pierdut, expus din toate părțile unor priviri pene-trante ca razele laser. Dacă se ridică să-și facă numărul ipocriziei, cunoaște riscurile ? Căci, dacă el nu și-a schimbat decît — o dată în plus — pălăria, victimele de odinioară au evoluat efectiv. Credulitatea era să-l piardă pe Orgon, dar, între timp, Orgon și-a pierdut credulitatea.

*) Sensibil mai puțin îngroșat în original : „Savez-vous, après tout, de quoi je suis capable ?“ Una dintre licențele unei traduceri (A. Toma), în general, merituose.

**) Verb alcătuit ad-hoc de un Jean-Baptiste Poquelin mai conștient decît credeau prietenii și dușmanii de perenitatea viziunii numită, în posteritate, molierescă.